

Hogyan lehet eldönteni, hogy a következő összetett mondatok mellékmondatában kijelentő vagy felszólító módban van az ige? Azaz egy sz-szel vagy két sz-szel kell írni? „Megengedte, hogy a szőlőben mi magunk *metszünk/metsszünk*.”

Az összetett mondatok mellékmondatában szereplő felszólító módú igék egyrészt valóban felszólítást fejeznek ki, egy felszólítást idéznek fel: „Izrael elrendelte, hogy az ENSZ *függessze fel* tevékenységét Kelet-Jeruzsálemben.” „A lelkére kötötte, hogy erre az egy bárányra különösen *figyeljen* oda.” Másrészt bizonyos alárendelő összetett mondatok mellékmondata nem tartalmaz igazi felszólítást, mégis felszólító módban áll az ige. Ebben az esetben nagy szerepe van a főmondatbeli állítmánynak, az határozza meg, hogy az alárendelt mondatban felszólító módban szerepeljen az ige. Így például többek között abban az esetben, amikor a főmondat igéje megengedést fejez ki. „Megengedte, hogy a szőlőben mi magunk *metsszünk*.” Ebben az esetben ezt a módot kötőmódnak is nevezik (H. Varga 2020: 221).

A helyesírási döntést az nehezíti, hogy a kérdéses szavakban összeolvadás történik, így a kiejtés nem segít. Érdemes egy többalakú, *sz-szel* és *v*-vel bővülő igével helyettesíteni a *metsz* igét (*tesz, vesz, lesz, eszik, iszik, hisz, visz*), ugyanis ezeknek az igéknek *-gy*, illetve *-ggy* (higgy) a felszólító mód jele. „Megengedte, hogy a szobában mi is *együnk*.” Ily módon már egyértelmű a helyes írásmód: „Megengedte, hogy a szőlőben mi magunk *metsszünk*.”

Amennyiben célt kifejező állítmány szerepel a főmondatban, abban az esetben is a kötőmódot alkalmazzuk: „A szülők petíciót nyújtottak be, hogy már harmadik osztályban *tanítsuk* az igeragozást.”

Néha előfordul, hogy a nyelvhasználók bizonytalanok abban a tekintetben, hogy kijelentő vagy felszólító módban kell használni az igét az alárendelő összetett mondat mellékmondatában. Ennek az az oka, hogy mind a kijelentő, mind a felszólító módú igealak elfogadható a szöveggörnyezettől függően. Például: „Az [ti. a fogadóóra] azért jó, hogy *elmondhassuk* a véleményünket.” Természetesen időnként egy-egy szülő sokat beszél, hosszú a szülői értekezlet, de az információk továbbítása szempontjából azért jó. „Az azért jó, hogy *elmondhatjuk* [ti. az információkat] a véleményünket, ugyanis így mindenki mindenről tájékozott, és nem terjednek a pletykák.”

Egy előadásnak a következő a címe: A jó pálinka itassa magát. Elfogadható a suksükölő szóhasználat?

Koleszár Bazil Péter és Sultz Sándor *A jó pálinka itassa magát* című színpadi darabjában egy öreg varázsló olyan pálinkát főzött, hogy ha abból ivott valaki, utána mindenre tudta a választ. A recept elveszett, de ma is mindenki azt keresi. A darab szerzői – még a valóságshow-k megjelenését megelőző boldog békeidőkben, 1998-ban – hosszú hónapokon keresztül járták a városi kisember mindennapi életének tereit, és az ott gyűjtött beszélgetések, történetek alapján készült el az előadás. A mű címe a suksükölés mintapéldánya, és természetesen szándékosan alkalmazott, kijelentő módú helyett felszólító módú, nyelvjárási igei alak: *itassa*. A sztenderdnek

megfelelően: *itatja*. A jó pálinka itatja magát. Móricz Zsigmond is felhasználja az *Úri muriban* a suksüknnyelvet arra, hogy a szereplőjét hitelesen jelenítse meg: „– Hát mink is megrendeljük... – szolt Csuli angyali nyájassággal. – Ha nem is vagyunk olyan nagyon kultúremberek, mint a dunántúli grófok, azért mink is szeressük Jókait.” Tehát mindkét esetben van funkciója, a beszélőt pozicionáló szerepe a suksüknnyelv használatának. Az AkH. a 18. pontjában a hangjelölésről szolva megjegyzi, hogy művészi vagy tudományos célból nyelvjárási, régies vagy más, nem köznyelvi alakok írásbeli használatára is szükség lehet.

Valóban női név a Ferike?

Sok nyelvben fordul elő ugyanaz a név férfi- és női alakban, így ennek mintájára a magyar nyelvben is megszülettek új női nevek. Jellemzően a férfinévek becéző változataiból keletkeztek, így a Janka a János rövidített, becézett formája. A Györgyi a György férfinévből keletkezett a 19. században, eredetileg Györgyike formában létezett, a Jávorka pedig a Jávör férfinévből női megfelelője. Ezek meghonosodtak a nyelvünkben, azonban a Ferike női névként nem. Bizonyára hihetetlenül hangzik, de a Ferike női név volt, és a korokban ismert művésznők viselték. Így például Vidör Ferike néven ismerte meg a magyar közönség a huszadik század egyik legnépszerűbb kabarészínésznőjét. A művésznő eredeti neve Wechseltmann Franciska volt. Budapesten született 1889-ben, az Országos Színészegyesület iskolájában tanulta a mesterséget, majd 1905-ben Kecskeméten indult a pályája, onnan hívták meg a fővárosba két évad után. Ezután itt működött és egyike lett a legjobb humorú, legnépszerűbb színésznőinknek.

Boros „Ferike” Franciska Weinstock Ferike néven született Nagyváradon 1873-ban, és 1951-ben hunyt el Hollywoodban. Elvégezte a Színművészeti Akadémiát, és vidéken kezdte a pályafutását, majd a Nemzeti Stínház tagja lett. 1909-ben New Yorkba ment, itt lefordította Herczeg Gyurkovics lányok című vígjátékát, melyet a Lyceum Theater mutatott be. 1911-ben az amerikai Metro–Goldwyn–Mayer filmgyár öt évre leszerződtette. Weinstock családi nevét 1900-ban változtatta Borosra.

Nagypál Béláné Pásztor Ferike (született Paskesz Frida) 1890-től 1968-ig élt, operaénekes volt. Énektanulmányait részben Budapesten, részben Bécsben végezte. Kecskeméten lépett a színi pályára, onnan Pozsonyba szerződtették. Később Miskolcon, Kassán, Budapesten az Eskü téri Színházban, majd a Király Színházban láthatta a közönség.

A többszörös összetételek esetében minden összetételi tagnak külön-külön jelentéssel bír, értelmes szónak kell-e lennie? Ha nem értelmes szó, akkor nem választható szét, s nem számít külön tagnak. Például *nyugdíjasegyesület*, *életmíszbiztonság*. A *nyug* és az *élet* szerintem nem értelmes szó, és ezért írnám egybe.

A nyelvészetben nincs olyan, hogy nem értelmes szó (hacsak nem valami tudatosan téves szóalkotásról van szó). Attól, hogy valaki ma nem érzi egy szónak, szórésznek az értelmét, az még egykor értelmes szó volt (esetleg elhomályosult, vagy csak ún. passzív tóként létezik). Az idézett példák mind értelmes szavak: *nyug*- (*nyug*-alom, *nyug*-szik), *élet* nincs, de a szótó itt az *él* (*él* + *elem*). Az elhomályosult szóösszetételeket nem mindig könnyű felismerni, és ez valóban gondot jelent a többszörös szó-

összetételek megítélésében. Ezért számunkra is vitakérdés, hogy egy-egy helyesírási jelenség megítélésében mennyire bízhatunk az emberek nyelvtani ismereteiben.

Mit jelent a *panenka* szó, és milyen kezdőbetűvel kell írni a következő mondatban? „Ilyen volt Szoboszlai Dominik panenkája a 99. percben a németek ellen.”

A *panenka* formabontó tizenegyesrúgást jelent: a labdarúgó alápörget a labdának, ami az elvetődő kapus fölött a hálóba hullik. A „feltaláló” egy prágai játékos, Antonín Panenka, korábbi csehszlovák válogatott labdarúgó az 1976-os Európa-bajnoki döntő tizenegyespárbajában szerezte az így rúgott gólt az NSZK ellen. Ő így vallott erről: „Középre kell lőnöm. Csakhogy egy normális lövésbe reflexből még bele tud kapni lábbal a kapus, de ha finoman bepöccinted, akkor képtelen lesz. Ha egyszer már elvetődött, akkor nem tud a levegőben irányt váltani. Persze, ha nem mozdul a kapus, akkor vesztett ügyed van. De az az igazság, hogy többnyire valamerre elugranak.”

Helyes-e a *tahisi* szóhasználat? Például a *tahisi református templom*, a *tahisi zenei hét* vagy a *Tahisi Méhészet* elnevezésekre gondolok.

A *-si* melléknévképző. Az *-s* melléknévképző és az *-i* melléknévképző összetapadásával keletkezett az ómagyar korban feltehetően a *városi* szóalak végződésének a min-tájára. Elsősorban ’valahova tartozó, valahonnan származó’ jelentésű szavakat képez, pl. *falusi*, *tanyasi*, *idevalósi* (Zaicz 2006: 731). A mai köznyelvben ritka. Az *i* végű helységszavakhoz kapcsolódóan az *s* hiátustöltő, hangürtöltő elem is, így helyes a *tahisi* névalak. Hasonló elnevezés a *birisi tócsnifesztivál* (Biri Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei kistéleplülés, a tócsni pedig tájszó, jelentése krumplilepény, lapcsánka.)

Szakirodalom

- Balázs Géza – Zimányi Árpád (szerk.) 2007. *Magyar nyelvhasználati szótár*. Pauz-Westermann, Celldömölk.
- Benkő Loránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1967. 254.
- H. Varga Márta 2020. Kötőmód a magyarban és némely indoeurópai nyelvben. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis, Sectio Philosophica Tomus XXIV*, Fasc. 1. pp. 214–225. ISSN 1219–5448
- Laczkó Krisztina – Mártonfi Attila 2006. *Helyesírás*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Zaicz Gábor: *Etimológiai szótár*. Tinta Könyvkiadó. Budapest. 731.

Minya Károly
nyelvész, főiskolai tanár
Nyíregyházi Egyetem, Nyelv- és
Irodalomtudományi Intézet
E-mail: minya.karoly@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2421-3580>